

Fraxinus
excelsior

14

Gewone es

De Althæa Pers

AS

BLAD

BLOEIWIJZE

BIJPRODUCT

STUIFMEEL

WORTEL

ZAAD

ZOMERTAK

HOUT

SCHORS

VRUCHT

GASTEN DIERLIJK

GASTEN PLANTAARDIG

TAKDOORSNEDE

WINTERTAK

Fraxinus excelsior

Gewone es

De gewone es stamt uit de familie van de olijven, waartoe in ons land ook de liguster, sering en de jasmijn behoren. Het eerste deel van de botanische naam is van Griekse oorsprong: *fraxinus* duidt op gebruik van het hout voor palen en afrastering. De toevoeging *excelsior* betekent: steeds hoger. Over de herkomst van de Nederlandse naam is men het niet helemaal eens. Een van de versies is dat de naam *es* zou zijn afgeleid van *as* naar de grijze kleur van de stam. Een andere versie is dat hij afstamt van het Gotische *ask* dat *speer* betekent. Bij de Grieken werd essenhout namelijk gebruikt om speren van te maken. Een derde verklaring van het woord *es* is de verwijzing naar een gemeenschappelijk, omheind stuk cultuurgrond, de *es*, waarbij de omheining van essenhout werd gemaakt.

‡ De gewone es hoort thuis in West-, Midden- en Oost-Europa, vanaf Noord-Spanje en de Balkan tot Zuid-Scandinavië, maar ook in de Kaukasus en aangrenzende berggebieden komt de boom voor. Onder de algemene boomsoorten in Nederland stelt de gewone es nog de meeste eisen aan de bodem. Hij vraagt een vrij hoge vochtigheid, een goede zuurstofvoorziening voor de wortels en hij moet verzekerd zijn van een voldoende gehalte aan kalk en fosfaat. De *es* komt in Nederland vrij algemeen voor in

loofbossen op vochtige, voedzame grond en in beekdalen. Hij is vooral veel aangeplant als park- en laanboom.

¶ De *fraxinus* neemt zijn toevoeging *excelsior* beslist letterlijk. Een enkele keer worden er vrijstaande essen aangetroffen met een hoogte van boven de 45 meter. Het is een boom met een brede, open kroon. De takken zijn opvallend dik. Zelfs bij jonge takken is dat het geval, waardoor hij in de winter gemakkelijk herkenbaar is. Het wortelstelsel gaat diep, meestal tot in het grondwater. In verhouding tot de meeste andere bomen wordt hij daardoor meer geveld door de bliksem. Onder normale omstandigheden bereikt de gewone es een leeftijd van 100 tot 150 jaar. Wordt hij geregeld als hakhout gebruikt en daarbij steeds geknot dan is 300 jaar geen uitzondering.

¶ De rechte stam heeft een gladde, grijsgelige schors. Bij het ouder worden ontstaat er een typisch patroon van grove schorsribben. Tijdens de groei blijft de oorspronkelijke eindknop de top van de boom. Essen zijn niet zo goed bestand tegen vorst en de kans dat de eindknop bij een late nachtvorst bevroest is vrij groot. In dat geval wordt de groei overgenomen door de eerste, lagergelegen zijknoppen, zodat er een gaffelvorm ontstaat. De knoppen van de gewone es zijn zeer kenmerkend fluwelig en roetzwart. Ze staan telkens twee tegenoverstaand kruiswijs langs de tak.

¶ In april-mei verschijnen de bloemen, vóórdat de bladeren uitlopen. De bloemen zijn echte naaktbloeiers en hebben kelk- noch kroonblaadjes. De meeldraden

hebben opvallende, rode helmknoppen. Door het ontbreken van enig uiterlijk vertoon, zoals kleur of geur, is de gewone es voor de bestuiving aangewezen op de wind. Na de bloei worden er grote trossen gevleugelde nootjes gevormd. Deze trossen blijven vaak tot het volgende voorjaar aan de boom hangen en zijn daardoor ook een heel duidelijk winterkenmerk.

¶ De lange, geveerde bladeren hebben smalle, spitse deelblaadjes. Er is zo goed als altijd één eindblaadje, waardoor het aantal meestal oneven is. Het getal dertien komt het meeste voor. Een blad met een even aantal blaadjes brengt, net als een klavertjevier, geluk. Een oud rijmpje luidt dan ook:

Vindt ge soms een even esch,
Of klaver met vier bladen,
Eer de zon ter kimme neigt,
Zult ge in liefde baden.

¶ Het hout van de gewone es is duurzaam, taai en daardoor goed buigzaam. Het is zeer gewaardeerd timmerhout. De kleur van essenhout is bij jonge bomen heel licht met een mooie zilvergians. Bij het oudere hout wordt het bruingeel van kleur. Vroeger was het ideaal voor het maken van speren, pijlen en stelen voor bijlen en schoppen. Vandaar dat het ook als hakhout werd aangeplant in geriefbosjes bij boerderijen. Tegenwoordig wordt het veel gebruikt voor de fabricage van meubels, voor parketvloeren en

voor betimmeringen. Voor buitengebruik moet het eerst worden geprepareerd.

§ Essen zijn belangrijke draagbomen voor mossen. De schors is van nature voedselrijk en neutraal, maar door inwerking van vocht of kalk wordt hij bijzonder geschikt voor blad- en levermossen. De stobben van essenhakhoutbosjes en de voet van opgaande bomen kunnen rondom volledig bedekt zijn met deze mossen. Op veel essen komen gallen voor op de vrouwelijke bloemen. In plaats van bloemen ontstaan dan, als reactie op aantasting door de galmijt, woekeringen (*aceria fraxinivora*), die doen denken aan de vorm van bloemkool.

§ De es is in de Germaanse mythologie bovenal een kosmische boom. Kosmische bomen komen in alle culturen voor, maar een van de allermooiste voorbeelden vinden we in de Scandinavische Edda. Daarin wordt de es voorgesteld als *yggdrasil*, de Reuzenes. De boom is de hoofdzetel van de goden. Zijn takken spreiden zich uit over de hele wereld en zijn kruin reikt tot in de hemel.

Vindplaats: Sportstichting, Mekelweg Delft

